

ZDZISŁAW MASTYŃSKI

Podział terenu Bydgoskiego Zarządu Lasów Państwowych na naturalne regiony siedliskowe

Деление территории Быдгоского Управления Государственных Лесов на естественные районы соответственно условиям местопроизрастания

Division into Natural Site-Regions of the Forest Territory under Control of the Bydgoszcz District State Forest Service

Wielu leśników nie znających bliżej terenu Bydgoskiego Zarządu Lasów Państwowych uważa go za teren jednolitych, monottonnych borów sosnowych.

Jednak mniemanie to nie odpowiada stanowi faktycznemu. W rzeczywistości bowiem na tym terenie możemy wyróżnić kilka regionów, różniących się między sobą klimatem, budową geologiczną, rzeźbą terenu i składem szaty roślinnej.

Niewielki stosunkowo obszar Bydgoskiego Zarządu Lasów Państwowych cechuje znaczne zróżnicowanie stosunków klimatycznych i geologicznych, a co za tym idzie także znaczne zróżnicowanie gleb i szaty roślinnej.

Na podstawie tego zróżnicowania możemy tu wyróżnić kilka odrębnych obszarów. Są to:

- 1) Bory Tucholskie,
- 2) Dzielnica Krajeńsko-Pomorska ¹⁾,
- 3) Dzielnica Pojezierza Chełmińsko-Dobrzyńskiego ²⁾,
- 4) Pas Wydm Śródlądowych,
- 5) Dolina Wisły i Pradolina Eberswaldzko-Toruńska,
- 6) Kujawy Czarne łącznie z Pałukami.

Obszary te częściowo pokrywają się z wyróżnionymi przez L. M r o c z k i e w c z a dzielnicami przyrodniczo-leśnymi i w tym przypadku używam w stosunku do nich nomenklatury zgodnej z nazwami tych dzielnic zastosowanymi przez tego autora. W przypadku odmiennym stosuję nazwy oparte na formach geomorfologicznych lub na znanych terminach historyczno-geograficznych.

1. B o r y T u c h o l s k i e

Bory Tucholskie zajmują rozległe pole zandrowe, zalegające na przedpolu moreny czołowej stadiału bałtyckiego ostatniego zlodowacenia. Skale

¹⁾ i ²⁾ Z dzielnic tych wyłączam obszar Doliny Wisły i Doliny Eberswaldzko-Toruńskiej oraz część pasa Wydm Śródlądowych.

macierzystą stanowią tu gruboziarniste wymyte piaski zandrowe różnej miąższości, jedynie miejscami, zwłaszcza w głęboko wciętych dolinach rzecznych, wychodzą na powierzchnię gliny i margle należące do starszych utworów geologicznych.

Bory Tucholskie leżą w obrębie regionu klimatów pojeziernych w krainach: Człuchowskiej, Bytowskiej i Złotowsko-Tucholskiej. Stosownie do tego klimat ich cechują stosunkowo wysokie opady w granicach 550—620 mm rocznie, mała stosunkowo amplituda średnich temperatur miesięcznych i krótki okres wegetacyjny. Jest to klimat wyraźnie ulegający wpływowi bliskiego morza.

Klimat chłodny i wilgotny oraz duża przepuszczalność podłoża sprzyjają procesom bielnicowania gleb. Procesy te są stosunkowo daleko posunięte.

Silne zbielnicowanie gleb sprzyja tworzeniu się borowych typów lasu z acidofilną roślinnością w runie, natomiast chłodny i wilgotny stosunkowo klimat sprzyja bukowi, który w obrębie borów Tucholskich wykazuje znaczną prężność biologiczną i już na siedliskach borów mieszanych występuje jako gatunek domieszkowy, a w obrębie Bytowskiej i Człuchowskiej krainy klimatycznej wkracza nawet na siedliska borów świeżych tworząc tu formy drobnookapowe.

2. D z i e l n i c a K r a j e ń s k o - P o m o r s k a

Obszar terenu Bydgoskiego Zarządu Lasów Państwowych objęty powyższą nazwą, ograniczony jest od zachodu granicą województwa, od północy graniczy z Borami Tucholskimi, na wschodzie sięga do krawędzi przełomu doliny Wisły i na południu do północnej krawędzi pradoliny Eberswaldzko-Toruńskiej.

Wyższą część tego obszaru pokrywają piaski i gliny zwałowe moreny dennej, miejscami występują niewielkie moreny czołowe i mniejsze pola zandrowe, wytworzone w miejscach dłuższego postoju cofającego się lodowca. Charakterystyczną cechą tych utworów jest ich znaczna zasobność w wapń.

Jak stwierdzono podczas badania gleb przez drużyny urządzeniowe w utworach na tym terenie znajduje się znaczna domieszka wapieni sylurskich i dewońskich przeniesionych przez lodowiec prawdopodobnie z obszaru dzisiejszego Bałtyku.

Klimatycznie obszar ten należy częściowo do regionu klimatów pojeziernych krainy Złotowsko-Tucholskiej, częściowo zaś do regionu klimatu Wielkich Dolin krainy Gnieźnieńsko-Kaliskiej i Warszawskiej.

Więcej oceaniczny klimat krainy Złotowsko-Tucholskiej, przechodzi przy tym stosunkowo łagodnie w klimat Wielkich Dolin mający cechy bardziej kontynentalne. Zgodnie z tym położeniem klimat tego obszaru cechują opady w granicach 500—550 mm rocznie.

Taki układ warunków klimatycznych i geologicznych sprawia, że procesy bielnicowania gleb rozwijają się tu znacznie wolniej niż na obszarze Borów Tucholskich, są jednak silniejsze niż w pasie wydm śródlądowych oraz na obszarze Kujaw i Pałuk.

Buk czuje się tu gorzej niż w obszarze Borów Tucholskich, wykazuje znacznie mniejszą prężność i jako gatunek lasotwórczy utrzymuje się jedynie na siedliskach lasu i lasu mieszanego.

3. Dzielnic a Pojezierza Chełmińsko-Dobrzyńskiego

Dzielnica ta od zachodu ograniczona jest wschodnią krawędzią przełomu doliny Wisły, od południa pasem wydm śródlądowych, na wschodzie i północy sięga po granicę województwa.

Dzielnica ta w budowie geologicznej wykazuje wiele cech wspólnych z dzielnicą Pomorsko-Krajeńską. Główne tło stanowią i tu także bogate w wapń osady moreny dennej. Przez wschodnią część tej dzielnicy, od Włocławka do Brodnicy, ciągnie się morena czołowa stadiału poznańskiego i związane z nią starsze pola zandrowe.

Klimatycznie dzielnica ta, z wyjątkiem północno-wschodniej części, należy do regionu klimatu Wielkich Dolin Dzielnicy Warszawskiej.

Ilość opadów nie przekracza tu 500 mm rocznie.

Północno-wschodni skrawek dzielnicy leży w obrębie regionu klimatów pojeziernych dzielnicy Ostródzkiej. Opady wynoszą tu około 550 mm rocznie, przy czym udział opadów zimowych jest tu większy, wskutek czego gleba ma na wiosnę większy zapas wilgoci.

Procesy bielcowania gleb są na terenie dzielnicy pojezierza Chełmińsko-Dobrzyńskiego z wyjątkiem pola zandrowego położonego na przedpolu moreny czołowej stadiału Poznańskiego, równie słabo rozwinięte jak na terenie dzielnicy Krajeńsko-Pomorskiej.

Dzielnica Pojezierza Chełmińsko-Dobrzyńskiego leży zarówno w zasięgu buka, który tutaj ma swoje krańcowe stanowiska, jak świerka, który zwłaszcza na północnym wschodzie czuje się dobrze i występuje jako gatunek lasotwórczy na niektórych siedliskach boru świeżego i mieszanego ¹⁾.

4. P a s W y d m Ś r ó d ł ą d o w y c h

Obszar Wydm Śródlądowych obejmuje szeroki pas wydm ciągnący się wzdłuż południowej krawędzi doliny Eberswaldzko-Toruńskiej oraz wypełniającej Kotlinę Toruńską. W okolicy Torunia pas ten przekracza Wisłę i przez nadleśnictwa Dobrzejowice, Wąkole i Dąbrówka dochodzi jej północnym brzegiem do okolicy Włocławka, gdzie przechodzi znów na południowy brzeg Wisły. Tak więc Dolina Wisły przecina go dwukrotnie i rozdziela na trzy części.

Zachodnią część tego pasa L. M r o c z k i e w i c z określił jako dzielnicę Borów Nadnoteckich, wschodnią wcielił częściowo do dzielnicy Pojezierza Chełmińsko-Dobrzyńskiego (nadleśnictwa Dobrzejowice, Wąkole, Dąbrówka) i dzielnicy Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej.

Ponieważ obszar ten stanowi jednolitą, tak pod względem geomorfologicznym jak i klimatycznym jednostkę geograficzną, której areał pokrywa się z zasięgiem borów sosnowych o runie calcifilnym (borów sosnowo-trzcinnikowych) uważam, że cały ten pas należy traktować jako dzielnicę siedliskową.

Skalę macierzystą stanowią tu zwydmione piaski, przy tym wydmy nasunęły się tu często bądź to na utwory moreny dennej bądź też (w Kotlinie Toruńskiej) na gitę jeziorną, stanowiącą osad lodowcowego jeziora zastoiskowego.

¹⁾ Autor od kilku lat zbiera materiały dotyczące zasięgów buka i świerka na omawianym terenie. Dotychczas zebrane dane pozwalają przypuszczać, że rozproszony zasięg świerka sięga aż do Wisły.

W czasie tworzenia się wydm, materiał niesiony przez wiatr był sortowany, przy czym grubszy piasek osiadał na nawietrznej stronie wydm, a drobniejszy i części pylaste na ich stronie odwietrznej. Wydmy wędrowały i często nasuwały się jedna na drugą dopóki nie zostały opанowane przez roślinność. Dlatego też w profilu glebowym mamy tu bardzo często warstwami zmieniające się utwory pylaste oraz piaski drobno i gruboziarniste.

Pod względem klimatycznym obszar ten, należący według E. R o m e r a do regionu klimatów wielkich dolin krain Gnieźnieńsko-Kaliskiej i Warszawskiej, cechują niskie opady atmosferyczne poniżej 500 mm rocznie powodujące niedobór wody w czasie okresu wegetacyjnego.

Niedobór ten w związku z dobrą stosunkowo kapilarnością gleb w okresie wegetacyjnym powoduje często powstawanie ruchów wstępujących wody w kapilarach i wynoszenie soli mineralnych z głębi na powierzchnię, a więc zahamowanie a nawet odwrócenie procesów ługowania i bielcowania gleb.

Taki układ warunków sprawia, że występują tu gleby bogate w wapń i związki mineralne, a więc eutroficzne, poziom wody gruntowej znajduje się natomiast głęboko i wilgotniejsze gleby spotyka się jedynie w dolinkach między wydmami.

W szacie roślinnej dna lasu zwraca uwagę liczne występowanie elementów roślinności stepowej i calcifilnej.

5. Obszar Doliny Wisły i Pradoliny Eberswaldzko-Toruńskiej.

Obszarowi temu swoiste piętno nadaje makrorzeźba terenu, stanowi on bowiem system połączonych dolin rzecznych o szerokim płaskim dnie i stromych zboczach.

Klimatycznie obszar ten należy do regionu klimatu Wielkich Dolin. Cechują go niskie opady wynoszące około 500 mm rocznie.

Dna dolin zajmują utwory holoceni, przy tym w dolinie Wisły są to mady, lub piaski i żwiry akumulacji wodnej, dno doliny Eberswaldzko-Toruńskiej cechuje stały, wysoki poziom wód gruntowych o słabym ruchu.

W tych warunkach panującym typem siedliskowym doliny Wisły jest las łąkowy, słabo zalewane dno doliny Eberswaldzko-Toruńskiej zajmują łąki i skrawki olsów.

Na stromych zboczach dolin o żyznej glebie i silnej insolacji rozwinął się miejscami las suchy.

6. Kujawy Czarne i Pałuki

Na południe od pasa wydm i doliny Wisły aż do granic województwa rozciągają się Kujawy Czarne¹⁾ i Pałuki.

Obszar ten zajmują w większości utwory moreny dennej. Szerokie płaskie niecki w okolicy Dziemion, Gniewkowa, Wierzbiczan i Gopła wypełniają mursze i czarnoziemy bagienne.

Opady nie przekraczają 500 mm rocznie. Parowanie w okresie wegetacyjnym przewyższa opady na skutek czego w glebach o dobrej kapilarności rozwija się okresowo ruch wstępujący wody.

¹⁾ Historyczne Kujawy dzielą się na lesiste Kujawy Białe, obejmujące okolice Bydgoszczy i Włocławka o ubogich glebach i rolnicze Kujawy Czarne.

Procesy bielcowania gleb są tu zahamowane.

Buk występuje tu jako gatunek domieszkowy lub lasotwórczy lecz tylko na siedliskach lasu świeżego, świerka brak zupełnie.

Z podanej tu krótkiej charakterystyki można wyciągnąć następujące wnioski.

1. Terenu Bydgoskiego Zarządu Lasów Państwowych, mimo iż położony jest w granicach tej samej krainy przyrodniczo-leśnej L. M r o c z k i e w i c z a, nie można traktować jako jednorodnej jednostki geograficzno-klimatycznej.

2. Jednostkę taką stanowią poszczególne dzielnice przyrodniczo-leśne z tym zastrzeżeniem, że uwzględni się odmienne swoiste warunki panujące w dolinach rzecznych i skoryguje odpowiednio granice borów Nadnoteckich.

Praca wpłynęła do Komitetu Redakcyjnego 5 listopada 1959 r.